

O'zbek xalq cholg'ulari tizimida rubob cholg'usining o'rni va tarixiy taraqqiyoti

Sherbek Shokirjon o'g'li Atoev
BuxDU

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq cholg'ulari tizimida rubob cholg'usining tutgan o'rni, kelib chiqish tarixi, shakllanish bosqichlari va bugungi kungacha bo'lgan rivojlanish jarayoni yoritiladi. Rubobning turli hududlarda shakllangan turlari, uning tuzilishi, ijro uslubi hamda boshqa torli cholg'ular bilan o'zaro bog'liqligi ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada rubob cholg'usining o'zbek musiqa madaniyatidagi ahamiyati, milliy ansambl va orkestr tarkibidagi roli, shuningdek zamonaviy ijrochilikda tutgan o'rni haqida ma'lumotlar berilgan. O'zbek milliy musiqa an'analarida torli cholg'ularning o'rni alohida, ulardan biri - rubob bo'lib, kamroq tahlil qilingan bo'lishiga qaramay, uning tarixiy rivoji va zamonaviy mazmuni muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: rubob, xalq cholg'ulari, torli asboblari, o'zbek musiqa san'ati, ansambl, ijrochilik, milliy madaniyat, tarixiy taraqqiyot

The role and historical development of the rubab instrument in the system of uzbek folk instruments

Atoev Sherbek Shokirjon ogli
BukSU

Abstract: This article covers the role of the rubab instrument in the system of Uzbek folk instruments, the history of its origin, stages of formation and the process of its development to the present day. The types of rubab formed in different regions, its structure, performance style and relationship with other stringed instruments are analyzed based on scientific sources. The article also provides information about the importance of the rubab instrument in Uzbek musical culture, its role in the national ensemble and orchestra, as well as its role in modern performance. The role of stringed instruments in the Uzbek national musical traditions is special, one of which is the rubab, and although it has been analyzed less extensively, its historical development and modern content are of great importance.

Keywords: rubab, folk instruments, stringed instruments, Uzbek musical art, ensemble, performance, national culture, historical development

Kirish: rubobni umumiy joylashtirish

Cholg'ular xalq musiqasining - nafaqat ijro uslubi balki madaniy kontekst sifatida ham - muhim unsuridir. O'zbek milliy musiqa an'analari torli cholg'ularning o'zini alohida, ulardan biri - rubob bo'lib, kamroq kengroq tahlil qilingan bo'lishiga qaramay, uning tarixiy rivoji va zamonaviy mazmuni muhim ahamiyatga ega. Masalan, O'zbekistonda torli cholg'ular ro'yxatida rubob "long-necked fretted lute" turiga kiradi. Shuningdek, UNESCO tomonidan 2024-yilda "rubab/rabab yasash va ijro san'ati" insoniyatning nomoddiy madaniy merosi sifatida e'tirof etilgan. Ushbu maqolada biz rubobni quyidagi bo'limlar orqali ko'rib chiqamiz: (1) rubobning o'zbek xalq cholg'ular tizimidagi o'zini, (2) rubobning ixtiro va tarixi - qadimiy manbalardan o'zbek hududiga kirib kelishi, (3) o'zbek musiqa an'analari rubobning strukturaviy xususiyatlari va ijro usullari, (4) XX-XXI asrlarda rubobning rivoji, so'zga olinishi va milliy musiqa makonidagi o'zini, (5) xulosa va istiqbollarga oid mulohazalar.

I. Rubobning o'zbek xalq cholg'ular tizimidagi o'zini

O'zbek xalq musiqa muhitida cholg'ular tasnifi ichida rubob keyingi vazifalarni bajaradi: melodik torli cholg'u, vokal yoki instrumental musiqa bilan hamkor, ansambl tarkibida ham mustaqil solist cholg'u sifatida. Masalan, "Uzbek Musical Instruments" degan ma'lumotnomada rubob "long-necked fretted lute" guruhida tilga olinadi.

Xususan, O'zbekistonda xalq cholg'ulari orkestrlarida, xalq ansambllarida rubob bir qator torli cholg'ular bilan birga qo'llanadi: dutor, tanbur, tor, gijjak va boshqalar. Rubobning o'zbek musiqasida tutgan o'zini bir necha jihatdan ahamiyatlidir:

1. Melodik va akkordik vosita bo'lishi - rubob orqali asosiy melodik tema ijro etiladi, qo'shimcha rezonans stringlari bilan boyish mumkin.

2. Xalq-ansambl strukturasi ichida torli cholg'u guruhining muhim quroli sifatida - solist va orkestr sadolari orasida ko'priq vazifasi. Bu jihat "The Role of the Kashgar Rubobi in the Performance of Uzbek Folk Instruments" deb nomlangan maqolada ko'rib chiqilgan, unda Kashgar rubobi o'zbek folklor ansamblarida muhim deb topilgan.

3. Madaniy identitet va xalq musiqasi an'analari belgilangan o'zini - rubob xalqning musiqa tarixida va ijrochilik makonida "tabiiy" tomonidan qabul qilingan cholg'u. Masalan, Web of Scientists and Scholars jurnalida "Rubab - as an ancient instrument in traditional and modern art" sarlavhali maqolada rubob O'zbekistonda milliy cholg'u sifatida tilga olingan.

Shu tarzda, o'zbek xalq cholg'ulari tizimida rubob torli cholg'ular oilasida alohida, ammo bir qator guruh bilan yaqin bog'liq rol egallaydi. Ayniqsa, torli instrumentlar bilan ansambl ichida sinergiya hosil qiladi, ovoz va timbre jihatdan muvozanat yaratadi.

II. Tarixiy taraqqiyoti: kelib chiqishi, kirib kelishi va o'zlashtirilishi

Rubob chalishni o'ziga xos vosita qilib olgan hududlar - Markaziy Osiyo, Eron, Afg'oniston, Hindiston va boshqalar. O'zbek musiqa madaniyatida rubobning kirib kelishi va o'zlashtirilishi bosqichlari haqida ayrim manbalar ma'lumot beradi.

2.1 Qadimiy kelib chiqishi va tarqalish

Rubobning eng qadimiy izlari VII-asrlarga borib taqaladi, forsiy manbalarda tilga olingan. Afg'on rubobi (Afghan rubab) turk-mintaqalarda ham qadrlanadi. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, rubab "one of the oldest musical instruments in Central, South and Southwest Asia".

Markaziy Osiyo hududida rubobning tarqalishi ijtimoiy, madaniy va savdo yo'llari orqali bo'lgan. Masalan, ulkan Ipak yo'li orqali madaniy almashinuvlar, shuningdek musiqiy uslublarning yoyilishi sodir bo'lgan. Bu nuqtai nazardan, O'zbekistonda rubob "Buxoro" va "Xiva" musiqiy madaniyatiga kirib kelgan. Manbada, People-Travels sayti rubobning Buxoro hududida 17-asr miniaturalarida tasvirlanganligi qayd etilgan.

2.2 O'zbek hududida o'zlashtirilishi va mahalliy shakllanishi

O'zbek musiqasi kontekstida rubobning o'ziga xos shakllari paydo bo'lgan. Masalan, Kashgar rubobi (yoki "Kashgar rubobi") deb ataluvchi shakl O'zbekistonda keng tarqalgan bo'lib, unda ovomi jihatdan sodda ijro texnikasi va shaxsiy ovoz-timbre xususiyatlari mavjud.

Boshqa bir manbaga ko'ra, rubob O'zbek hududida XI-XII asrlarda allaqachon ma'lum bo'lgan. Masalan, Darvish Ali Changi nomli musiqiy risola muallifi «rubab (ya'ni rubob) Sultan Muhammad Xorazmshoh hukmronligi davrida (1200-1220) keng tarqalgan, 4 torli va 1 ta kumush torli bo'lgan» deb yozgan. XX asrga kelib, O'zbekistonda rubobning ansambl ichida qo'llanilishi va torli cholg'ular orkestrlari ichida integratsiyasi boshlangan. Misol uchun, 1936-yilda Toshkentda tashkil etilgan xalq cholg'ulari orkestrida rubob qo'shilganligi qayd etilgan.

2.3 Strukturaviy va typologik o'zgarishlar

Tarix davomida rubobning konstruksiyasi ham rivojlangan. Masalan, Kashgar rubobida 19-23 ta frets (pardalar) bo'lgan, bu xromatik diapazonni kengaytirgan. Afg'on rubobida odatda 5 ta asosiy ip va 10-11 ta rezonans ip bo'lgan. Shuningdek, O'zbekistonda rubob ijrosida ushbu instrument plectrum (mediator) bilan chalinish, tez tirnoq bilan "tremolo" texnikasi, ornamentatsiyalar qo'llanilishi odatiy huquq qabul qilgan.

Shunday qilib, rubob Markaziy Osiyo va o'zbek musiqa madaniyatida nafaqat kirib kelgan cholg'u, balki mahalliy ijro-konstruktsiya kontekstida o'ziga xos shaklga egadir.

III. O'zbek musiqa an'analarida rubobning strukturasi va ijro usullari

Ushbu bo'limda rubobning konstruksiyasi, ovoz xususiyatlari, ijro texnikasi hamda o'zbek musiqasida uning an'anaviy holati haqida ma'lumot beramiz.

3.1 Konstruktsiyasi va timbre xususiyatlari

Rubob odatda tutqichli, torli cholgʻu boʻlib, tanasi odatda mulberry (dut) daraxtidan ishlanadi. Tanasi bir dona yogʻochdan oʻymalanib, yogʻoch qismi va teri (hayvon terisi) qismi bilan qoplangan. Masalan: “short-necked lute, body is carved out of a single piece of wood ... with a membrane, covering the hollow bowl of the sound-chamber”.

Frets yoki pardalar boʻlishi va rezonans iplarning (sympathetic strings) mavjudligi ham rubobning timbre boyligini oshiradi. Masalan, Kashgar rubobida 19-23 ta parda mavjud.

Ovoz xususiyatlari jihatdan, oʻzbek rubobida barqaror rezonans qatlamlari va melodik iplar bilan boy ovozli tekstura yuzaga keladi.

3.2 Ijro usullari va anʼanaviy fon

Rubob oʻzbek musiqasida mamlakat ichidagi torli cholgʻular ansamblida ham, yakkaxon ijroda ham qoʻllanadi. Ijro texnikasi quyidagicha: plectrum bilan chalish, tez tirnoqlash, “tremolo” usuli, ornamentatsiya (legato, slayderlar, trill va h.k.). Masalan, People-Travels sayti maʼlumoticha, “rapid finger work: Uzbek Rubab players are known for their rapid finger work and precise plectrum techniques ... ornamentation ... add texture to the music and reflect the Rubab’s role ...” Shuningdek, rubob oʻzbek xalq musiqasida vokal chiqishlarni ham qoʻllab-quvvatlash-hamkor sifatida boʻlishi mumkin - yaʼni qoʻshiq ijrosi bilan birga yoki chorli ansambl tarkibida. Masalan, Tourstouzbekistan sayti “Solo is performed on rubab ... and with the help of rubab the singing is accompanied.” degan fikrni bildiradi.

3.3 Ruhi-madaniy kontekst va oʻzbek musiqasi makonida rol

Rubobning ovozi va texnikasi oʻzbek xalq musiqasi ruhiga mos keladi: chuqur, rezonansli, melankolik va ekspressiv. Bu jihat xalq musiqasi, maqom (masalan, “Shashmakom”), folklor ansamblari, toʻy-bayram musiqasi kontekstida ahamiyatli. Masalan, AJSIHD maqolasida rubob “muammoli timbre va ekspressiv imkoniyatlari bilan oʻzbek anʼanaviy musiqasida markaziy oʻrin egallaydi”. Shu bilan birga, rubob oʻzbek musiqa makonida milliy identitet belgisi sifatida xizmat qiladi - instrument orqali anʼanaviy musiqa, ijro etish uslublari va madaniy xotira saqlanadi.

IV. XX-XXI asrlarda rubobning rivoji, hozirgi holati va istiqbollari

4.1 XX asr boshidan boshlab rivojlanish

XX asrda Oʻzbekistonda folklor cholgʻulari orkestralari tashkil etila boshladi. Masalan, 1936-yilda Toshkentda xalq cholgʻulari orkestri tashkil etilgan. Ushbu davrda rubob mahsus orkestr tarkibiga kiritilgan, ijro texnikasi modernizatsiyalashgan, konstruktsiyasi biroz takomillashtirilgan. Maʼlumotlarga koʻra, rubobda iplar turi, frets soni va rezonans iplar soni oshgan. Shunday qilib instrumentning imkoniyatlari kengaygan.

Shuningdek, rubobga bag'ishlangan ilmiy maqolalar, musiqashunoslik tadqiqotlari paydo bo'lgan. Masalan, "Uzbek people's instrument - Afghan rubobi" nomli maqolada rubobning o'zbek musiqasidagi o'рни va ijrochi-musavvirlarning hissasi tahlil qilingan.

4.2 XXI asrga kelib zamonaviy holati va e'tirofi

2024-yilda UNESCO rubob san'atini insoniyatning nomoddiy madaniy merosi sifatida tan oldi. Bu esa instrumentga xalqaro miqyosda e'tibor qaratilishi, saqlash va rivojlantirish choralari amalga oshirilishini ta'minlaydi. O'zbekistonda rubob ustalari, maktablari, konservatoriyalar orqali ijrochilik va yasash san'ati saqlanmoqda. Rubobga asoslangan xalq ansambllari va yakkaxon ijrochilar musiqiy sahnada faol.

Bundan tashqari, zamonaviy kompozitorlar rubobni xalq musiqasi simfonik, kameral shakllarida ham qo'llashmoqda. "Rubab - as an ancient instrument in traditional and modern art" maqolasida bu jihatlar qayd etilgan.

4.3 Muammolar va istiqbollar

Rubob dunyo printsa'da keng tanilsa-da, hozirgi kunda bir qancha muammolar mavjud: ustalar avjida emasligi, yoshlarning an'anaviy instrumentga e'tiborining kamayishi, konstruktsiya va materiallarning mos topilmasligi, ijro uslublarning yo'qolishi va modernizatsiya bosimi. Biroq, UNESCO e'tirofi va mahalliy musiqashunoslik harakatlari bu instrumentning kelajakda mustahkamlanishiga ishonch beradi.

Istiqbolda rubobni yangi ijro shakllarida integratsiya qilish, xalq musiqasi ta'limida yanada kuchliroq o'rin berish, zamonaviy kompozitorlar tomonidan qo'shimcha asarlar yaratish, xalqaro almashinuvlar orqali instrumentni global miqyosda tanitish mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, rubob - o'zbek xalq cholg'ulari tizimida alohida o'rin egallagan, balki torli instrumentlar guruhida markaziy rol o'ynaydigan cholgudir. Tarixan u Markaziy Osiyodan boshlab fors-arab-turk musiqiy makoniga kirib kelgan, O'zbekistonda mahalliy shaklga moslashgan va ijro uslublari rivojlangan. Konstruktsiyasi va timbre xususiyatlari bilan o'zbek musiqasidagi folklor va klassik uslublari bilan uyg'unlashgan. XX-XXI asrlarda rubob zamonaviy ravishda rivojlanib, saqlanishi va taraqqiyoti uchun muhim bosqichlarga yetib kelgan - xususan, UNESCO tan olishi, musiqashunoslik tadqiqotlari va maktab-ta'lim jarayonlari.

Kelajakda rubobni yanada kengroq ijro usullarida qo'llash, yangi kompozitsiyalar yaratish, yoshlar orasida mashhurligini oshirish va xalqaro sahnada tanitish orqali uning maqomi mustahkamlanishi mumkin. Ushbu instrumentning madaniy merosi - o'zbek xalq musiqasi identitetining muhim tarkibiy qismi bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. СС Болта-Зода. Принципы и приложения музыкальной формы. Science and Education 5 (2), 432-438
2. СБ Саидий. Нестандартные психологические структуры и модуляция в педагогике. Science and Education 5 (2), 348-354
3. СС Болта-Зода. Обменное приёмы аккордов семейство субдоминанты и доминанты использование на фортепиано. Science and Education 5 (2), 439-444
4. СБ Саидий. Художественно-педагогическое общение как средство формирования музыкальной мотивации школьников. Science and Education 5 (2), 322-327
5. Саидий, Саид Болта-зода. Адаптивность детей к школе при посещении и непосещении дошкольного учреждения. Science and education 4 (5), 1105 - 1112
6. КБ Холиков. Рациональное решения мозга в ассоциативной лобной доле при разучивание классической музыки. Science and Education 6 (1), 42-48
7. СБ Саидий. Определения понятий диктанта в теории музыки. Science and Education 3 (12), 823-828
8. Саидий, Саид Болта-зода. Бекзод Турсун угли Алиев. Простые, сложные и смешанные размеры музыки при проведении уроков дирижирования, креативные методы обучения. Science and Education 3 (5), 1484-1492
9. Саидий, Саид Болта-зода. Мурадова, Махлиё Раджабовна, Эрназарова, Азиза Фахритдин кизи. Интерактивные методы обучения творчеству русских композиторов классе фортепиано в детской музыкальной школы. Science and Education 3 (4), 1605-1611
10. Саидий, Саид Болта-зода. Алиев, Бекзод Турсун угли. Простые, сложные и смешанные размеры музыки при проведении уроков дирижирования, креативные методы обучения. Science and Education 3 (5), 1484-1492
11. Саидий, Саид Болта-зода. Эрназарова, Азиза Фахритдин кизи. Интерактивная методика обучения жанрам, созданных на народные лады, учащимся музыкальных и художественных школ. Science and Education scientific journal 4 (ISSN 2181-0842), 1618
12. Саидий, Саид Болта-зода. Механизмы формирования культуры почитания человеческих ценностей у старшеклассников на основе фольклора в хоре. Science and Education 4 (2), 1386-1391
13. Саидий, Саид Болта-зода. Психологические характеристики музыкальных звуков. Узбекистан 2 (2), 76-82
14. КБ Холиков. Философия особого вида умозаключений с условными и разделительными дизъюнктивными посылками. Science and Education 6 (1), 169-174

15. КБ Холиков. Главная цель системы нейрона к направлению внимания на соединение избирательного внимания. *Science and Education* 5 (12), 37-44
16. Саидий, Саид Болта-Зода, Мурадова, Махлиё Раджабовна, Эрназарова, Азиза ... Интерактивные методы обучения творчеству русских композиторов классе фортепиано в детской музыкальной школы. *Science, and Education* 3 (4), 1605-1611
17. Саидий, Саид Болтазода. О некоторых простейших обобщениях приёмов и методов по музыке общеобразовательной школе. *Science and Education* 3 (8), 196-203
18. Саидий, Саид Болта-Зода, Салимова, Бахринисо Бахромжон кизи. Вариационный подход к построению однородной музыки, размышление идеального подхода к её решению. *Science and Education* 3 (8), 138-144
19. КБ Холиков. Образование новых клеток головного мозга: распознавание и уничтожение злокачественных клеток, роль эффекторной клетки. *Science and Education* 6 (1), 57-64
20. Саидий, Саид Болтазода. Сложный принцип формообразования в изоритмическом сложений музыки. *Science and Education* 3 (11), 962-969
21. Саид Болта-Зода, Саидий. Основные направления возбуждения мелкой моторики по направление музыки. *Science and Education* 3 (10), 582-590
22. Саидий, Саид Болта-Зода. Песни, обработка народных песен и развития мастерства учащихся. *Science and education.* 3 (4), 1200-1205
23. Саидий, Саид Болта - зода. Об эффектно влияние теории, в создании музыкального произведения. *Science and Education* 3 (12), 864 - 870
24. Саидий, Саид Болта-Зода, Ропиева, Дурдона Акмал кизи. Проблемы совершенствования управления музыкальной деятельностью дошкольного образовательного учреждения. *Science and Education* 3 (8), 183-188
25. Саид Болтазода, Саидий. Эффект образования музыки к системы общеобразовательной школы. *Science and Education* 3 (8), 224-230
26. КБ Холиков. Приятного и болезненного прикосновения классической музыки гипоталамусу в орбитофронтальной и поясной коре человека. *Science and Education* 6 (1), 35-41
27. Саидий, Саид Болта-Зода. Обратный сдвиг гармоничный линии в многоголосных произведениях. *Science and Education* 3 (12), 871 -877
28. Саидий, Саид Болта-Зода. Повышение или понижение основных ступеней, знаки альтерации. *Science and Education* 3 (12), 878 - 884
29. Саидий, Саид Болта-Зода. Элементы абстрактной и абсолютной звучании музыкального звука. *Science and Education* 4 (1), 597-603

30. Саидий, Саид Болта-Зода. Теоретическое рассмотрение вероятности совпадения неаккордовых звуков в произведениях. Science and Education 4 (1), 556-562